

Adnan Silajdžić

ISLAMSKA POBOŽNOST

Rezime

Autor u tekstu govori o temeljnim dimenzijama (svjedočenje, vjerovanje i dobročinstvo) islamske pobožnosti, pozivajući se na poznati Poslanikov hadis u kojemu melek Džebrail, posredstvom poslanika Muhammeda, a. s., poučava muslimane njihovoj vjeri. Autor, pritome, posebno nastoji dokazati da tri spomenute dimenzije, ili njima tri odgovarajuća puta (*šeri'at, tariqat i haqiqat*), iskazuju ono što označavamo islamom kao cjelinom, u njegovom metafizičkom, kulturološkom i civilizacijskome aspektu.

Već duže vrijeme svijet proživljava duboku krizu istinske intelektualnosti, istinske duhovnosti i istinske moralnosti, riječju: ozbiljnu krizu univerzalnih vrijednosti. Naravno, nije riječ samo o krizi prava, politike, znanosti, filozofije, umjetnosti itd., kako to obično religiozni ljudi danas misle, nego je riječ i o dubokoj krizi istinske čovjekove religioznosti i pobožnosti, za šta postoje veoma ozbiljni povijesni i kulturološki razlozi, o kojima, s obzirom na karakter ovoga teksta, nećemo govoriti. Ovaj put ćemo isključivo govoriti o pobožnosti, i to onako kako je u svojem jeziku zahvata Poslanik islama i klasična islamska literatura.

Šta je islamska pobožnost? U pomoć ćemo pozvati Poslanika islama, preciznije jedan njegov hadis, ili izreku, koji predstavlja temeljno uporište svekolike islamske literature, a koji muslimanski učenjaci stoljećima koriste za slične svrhe. Riječ je o hadisu što je u literaturi poznat kao “Džebailov hadis” jer njime preko Poslanika melek Džebail poučava muslimane njihovoj vjeri (Sahihul-Muslim, Iman, 1).

Tu stječemo cjelovitu sliku o tome šta je to istinska islamska pobožnost. Tri pitanja i odgovori sugeriraju tri podjednako važna elementa koje bismo mogli označiti «dimenzijama» islama, a to su *islam* (svjedočenje), *iman* (vjerovanje) i *ihsan* (dobročinstvo). Dakako, ovdje riječ “dimenzija” koristimo u njenom metaforičkom značenju. Postoji tu i četvrta dimenzija, koju Poslanik poentira u četvrtome odgovoru, a riječ je o jednako važnoj dimenziji vremena ili historije.

Te tri, prividno odvojene dimenzije islama najlakše ćemo razumjeti ako vjeru islam zamislimo kao geometrijsku sliku. Jer i prostor u kojemu živimo i u kojemu ostvarujemo kontakte, također, motrimo kroz tri odvojene dimenzije (četvrtu dimenziju vremena ovdje nakratko ostavljamo postrance). Moguće je fizički realitet izučavati odvojeno u jednoj, drugoj ili trećoj dimenziji, odnosno moguće je prvu dimenziju izučavati bez druge, drugu bez treće, ali pritom ne stječemo spoznaju o cjelini prostora ili bilo kojeg drugog fizičkoga tijela, gdje su u cjelini važni i visina, i širina, i dužina itd.

Stoga islam i čovjeka kao jednu nepodijeljenu cjelinu motri kroz tri prividno razdvojene dimenzije ili nivoa njegove osebnosti. Riječ je ponajprije o onoj izvanjskoj ili manifestnoj dimenziji. To su aktivnosti ljudi koje mi naprosto kao takve vidimo, o kojima možemo razgovarati bez referenci samih ljudi ili osoba o kojima razgovaramo.

No, postoje i unutarnje dimenzije osobe. Temeljno, moguće je postaviti dva pitanja: Da li je neka ljudska aktivnost posredovana razumijevanjem ili voljom? Odnosno, kada motrimo neki ljudski postupak, nabacuje nam se pitanje koja vrsta razumijevanja leži iza

takvoga postupka (riječ je o ukupnom ljudskom iskustvu), odnosno šta je njegova motivacija (ono što je neusvojivo); to je veoma važna dimenzija osobito sa stanovišta zakona, izvora morala, jer nekada osoba može da učini loše djelo iako nije posredovano njegovom odlukom ili izborom.

Zbog toga svaku dimenziju islama možemo proučavati odvojeno, ali bez tri dimenzije ne možemo steći cjelinu spoznaje. Tu nam je važna “matematička” operacija, koju većina ljudi u svojem razumijevanju običnih stvari slijedi, a koju je u svojim odgovorima poentirao i Muhammed, a. s. Jer, ako istodobno motrimo više stvari, teže nam je stvoriti sliku ili steći utisak o njima.

Spomenuti hadis sugerira da, u islamskom razumijevanju, religija obuhvata ono što označavamo religioznom praksom, razumijevanjem, nijetom, ili namjerom, koja stoji iza nekoga ljudskoga djela. U hadisu Poslanik je svakom od rečena tri puta dao posebno ime. A sva tri puta (*šeri'at*, *tariqat* i *haqiqat*), ili dimenzije u cjelini, iskazuju ono što označavamo islamom kao cjelinom, u njegovom metafizičkom, kulturološkom i civilizacijskome aspektu.

Temeljne dimenzije islama

1. **Islam**, tj. Pokoravanje, podrazumijeva ono što obuhvata islamsko obredoslovlje u cjelini (*šeri'at*). S tim u vezi, pobožnost možemo, s druge strane, označiti kao podlaganje čovjekove slobodne i ograničene volje apsolutnoj i neuvjetovanoj Božanskoj Volji. A Njegova volja ponajbolje se očituje u Njegovu Zakonu, objavljenom i onome koji je utisnut u temelje makro i mikrokosmosa. Drugim riječima, pobožnost je usklađivanje ljudskoga ponašanja sa načelima Božanskoga Zakona; muslimani iskazuju svoju pobožnost pridržavajući se Šeri'ata. Na toj razini odluku da živimo u božanskoj blizini sada pretvaramo u djelo, odnosno u konkretne modalitete ponašanja. Zbog toga je zakonodavstvo neodvojivi dio islamske pobožnosti. Kroz obrede mi bivamo u tijesnome odnosu sa Allahom, dž. š.

Pobožnost su, primjerice, namazi koje obavljaju muslimani, iskazujući na taj način poštovanje onoga Svetoga Beskonačnoga koje čovjeka u njegovoj konačnosti nadilazi, i onoga što izaziva strah (*dželal*), ali i lijepa osjećanja (*džemal*). Obredoslovlje je važno za svaku religiju, to je vidljivi jezik vjere, preko njih se prenose važne svete poruke, kroz njih se stječe i duhovna i društvena ravnoteža, svijest o vlastitom kulturnome i tradicijskome identitetu. Obred namaza na nevjerovatan način uvodi čovjekovu vjeru u pokrete i jezik, za razliku od drugih religijskih tradicija, zavisno od sistema vjerovanja gdje je duh dominantniji u odnosu na tijelo.

Na toj razini treba govoriti o preosjetljivosti suvremenog mladoga čovjeka za religijsko iskustvo, jer je pobožnost do te mjere redukovana da je se smatra samo nekom društvenom pojavom poput mnogih drugih koje sačinjavaju cjelinu društvenoga poretka, a njegovo iskustvo koje, zacijelo, ulazi kroz pamet u volju, odluke u život, uvjerenje u djelovanje, hoće cijeloga čovjeka; odnosno njihovoj preosjetljivosti za modernu znanost i filozofiju, prema kojima čovjek nije sposoban steći iskustveno znanje ili spoznaju Boga, jer osjećaji ništa ne dokazuju. To nas sada uvodi u druge probleme, krizu institucionalne religioznosti, sekularizacije i pojavu novih religijskih pokreta i učenja.

2. Iman, tj. Vjerovanje, obuhvata pitanja istinske islamske intelektualnosti, odnosno čovjekove odluke da slobodno živi u skladu sa Božanskom Voljom (*tariqat*). Poslanik svojim slušateljima ne govori šta je to vjera po svojoj naravi, vjerovatno zbog toga što vjera predstavlja takvo iskustvo koje se stječe u najskrovitijim dubinama ljudskoga srca, ljudske duše, koje se ne može ni na koji način egzaktno, sociološki mjeriti. On im je samo rekao šta sve predstavlja sadržaj njihove vjere, ono što označavamo *imanskim šartima*.

Pobožnost bismo mogli odrediti kao živi, osobni, neposredni i dinamički susret Boga kao takvoga i čovjeka kao takvoga. Nisam, dakako, slučajno rekao *Boga kao takvoga* i *čovjeka kao takvoga*, jer zavisno od

shvaćanja ideje božanstva, Svetoga, odnosno samoga čovjeka, moguće je govoriti o raznolikim iskustvima pobožnosti pa i areligioznosti. Čovjekova sposobnost da se vezuje za Boga, prema nekima, događa se u hipofizi, u podsvijesti, ili u euharistiji prilikom pretvorbe vina i kruha u krv i tijelo Kristovo, dok se prema islamskome učenju taj susret događa u najtanahnijim dubinama ljudskoga srca (*lubb*); zbog toga se pobožnost artikulira u raznolikim jezicima, odnosno ustanovlja u raznolikim sistemima obredoslovlja, koji napokon bitno utječu na stvaranje raznolikih kulturnih i civilizacijskih tradicija.

Bez obzira na rečene razlike, važno je istaknuti da pobožnost podrazumijeva interaktivni odnos Boga Stvoritelja i Objavitelja, ili – za religije koje nemaju Knjigu – Boga Koji je prosuo po svijetu znakove Svoje tvoračke moći, i čovjeka koji odgovara na božanski poziv u svojoj vjeri, u svojoj odluci da bude sa Njim kao izvorom svojega života i smrti, svoje konačnosti i beskonačnosti.

Drugim riječima, istinska pobožnost čin je koji se odvija u najskrovitijim dijelovima ljudske osobe, prostorima koji nisu dostupni drugima, zbog čega je sloboda, ili osobna odluka, njen temeljni uvjet.

Onog trenutka kada se odluka da se živi u skladu sa Božanskom Voljom pretvara u djelo, pobožnost dobiva jednu drugu dimenziju, preciznije: ona postaje manifestna, i tada je moguće govoriti o njenoj djelotvornosti, snazi, ljepoti, vrijednosti itd. Jer odgovorne pobožnosti nema bez života, kulture i civilizacije.

3. **Ihsan**, tj. Dobročinstvo, odnosno najviši stupanj duhovne spoznaje (*haqiqat*). Poslanik nije obraćao pažnju na sami čin aktivnosti kao takve, nego na njenu motivaciju. Ukoliko je neki čin učinjen bez spoznaje ili svijesti o Bogu, on ne može biti dobar, ili on ne može polučiti one vrijednosti koje se u jednom religioznom činu pretpostavljaju. Jer Bog je temeljni kriterij dobra, ljepote i pravičnosti.

Jednom riječju: Poslanik je u spomenutom hadisu htio kazati kako se istinska islamska pobožnost sastoji iz *vjere* i *života*. U njoj su tako sretno povezani vjera i kultura, baš kao i raskošno stablo sa svojim korijenima. Iz toga izvlačimo zaključak da je religija civilizacijski i kulturološki gledano raskošnija ukoliko posjeduje bogatije obredoslovlje. Islam je tu, u usporedbi sa drugim velikim religioznim tradicijama, eklatantan primjer. Kroz njegov kulturološki aspekt muslimani danas stječu ogromnu prednost u odnosu na sljedbenike drugih duhovnosti i tradicija.

4. **Predznaci smaka svijeta**, tj. dimenzija vremena. U zadnjem dijelu Poslanik govori o predzncima smaka svijeta. Tipično kazivanje za *Qur'anske ajete* i Poslanikove hadise. Implikacija je jasna: religija uključuje znanje o putu u kojemu i na kojemu se vrijeme odvija i dolazi do svojega kraja. Riječ je o tipičnoj islamskoj aluziji na historiju. Metaforički motren prostor u tri dimenzije, gdje je vrijeme četvrta dimenzija; mi zapravo poentiramo islamsku koncepciju vremena i historije kao jedne od dimenzija islama. U istoj vizuri vremena i prostora moguće je motriti i čovjeka, koji također ima svoj početak i svoj kraj. Govor o predzncima smaka svijeta implicira islamski koncept historije, ali shvaćene ne u smislu njenog modernog, racionalističkog razumijevanja, nego u smislu da je povijest prepuna božanskoga značenja, i da sve ono što na ovoj planeti bivstvuje ima svoj početak i svoj kraj, gdje se Bog javlja kao jedini Stvoritelj svega bivstvjućega. Za nas danas ovo je možda i najvažnija dimenzija islama, budući da se još uvijek koprcamo u tekstovima, i to onim starim po nekoliko stotina godina, jer vjera, i to odgovorna vjera, živi u historiji, odnosno u vremenu i prostoru, a ne na stranicama knjiga, niti, pak, u razini podsvijesti ili osjećanja. U tom sklopu danas je važno upozoravati na proces redukcije svetoga znanja i svetoga nauka (u kojemu i religiozni ljudi učestvuju, a da pritome nisu uopće toga svjesni), koja je, sa stanovišta našega istinskoga bivstvovanja, odveć signifikantna, osobito

za nas u BiH, budući da u stanju “zakašnjele” modernosti, koja je poodavno ušla u fazu svojega zalaska, danas prihvatamo sve ono što bismo mogli označiti kulturnim i duhovnim smećem modernoga svijeta.

Adnan Silajdžić

ISLAMIC PIETY

Abstract

The author addresses the fundamental dimensions of Islamic piety (testimony, faith and benefaction), with reference to the well-known hadith of the Prophet in which the angel Gabriel, through the mediation of the Prophet Muhammad a.s., instructs the Muslims in their faith. In this the author attempts in particular to demonstrate that these three dimensions, or the three ways or paths associated with them (shari'a, tariqa and haqiqa) express what we designate as Islam as a whole, in its metaphysical, cultural and civilizational aspects.